

Наталія БАРАДІЯ,
кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) jolly2008@ukr.net

Лілія ПОКАСЬ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) lilia.pokas@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті аналізуються основні аспекти фінансового виховання особистості, що сприяє формуванню та закріпленню певних моделей поведінки в економічній системі, заснованих на знанні, нормах і правилах, дотримання яких допомагає самореалізації; визначено вимоги до організації навчального процесу, орієнтованого на збагачення досвіду з основних видів фінансових операцій; розроблено програми спецкурсів із підвищення власної фінансової грамотності та підготовки до проектування роботи з формування фінансової компетентності здобувачів освіти. Висвітлено актуальність застосування інноваційних технологій у навчанні економіки. Обґрунтовано необхідність оновлення сучасного уроку за допомогою інноваційних технологій навчання.

Ключові слова: фінансове виховання, фінансова грамотність, фінансова просвіта, фінансово вихована людина, профільна школа, педагогічні технології.

Natalya BARADEIYA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Research Fellow of the Department Studying Geography and Economy
Institute of Pedagogics
of National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) jolly2008@ukr.net

Liliya POKAS,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Research fellow of the Department Studying Geography and Economy
Institute of Pedagogics
of National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) lilia.pokas@gmail.com

THE FORMATION OF THE FINANCIAL LITERACY THROUGH THE IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

The article analyzes the main aspects of financial education of the individual, which contributes to the formation and consolidation of certain models of behavior in the economic system based on knowledge, norms and rules, the observance of which helps self-realization, the requirements for the organization of the educational process, focused on enriching their experience with the main types of financial transactions, special courses for improving their own financial literacy and preparation for designing work on the formation of financial competence pupils. The article highlights the relevance of the use of innovative technology in teaching economy. The necessity of updating the modern lesson through innovative learning technologies.

Practice shows that effective innovations in the formation of economic culture in pupils under the conditions of profile education are project technologies, interactive methods "Openwork", "Aquarium", group educational activity, technology "Web quest", "Inverted class", etc. Our pedagogical researches have shown that innovative forms of organization of training (pedagogical technologies) on the basis of a competently oriented approach are able to help the teacher to

submit complex teaching material. Introduction to the educational process of teaching technologies for the acquisition of economic knowledge and the formation of financial literacy will solve a number of priority tasks presented in government documents: to expand the educational capabilities of pupils by increasing the accessibility and flexibility of education, will stimulate the formation of a pupils subject position, transforms the style of the teacher, personalize the educational process. Profile training using pedagogical technologies can be considered as a modern competence paradigm. This model of training allows you to meet the needs of all pupils eliminates the possibility of loss of educational information by pupils, free time for active practical processing of specific skills in the process of traditional lessons, also provides various forms of organization of classes – consultations through webcams, e-mail, and more. Thus, learning a pupils in a profile school can become interesting, modern, useful productive, that is, more qualitative.

Key words: financial education, financial literacy, financial education, financially educated person, profile school, educational technology training.

Постановка проблеми. Сучасний світ неможливо уявити без фінансів. Гроші забезпечують функціонування всіх сфер людського суспільства. Використання фінансової інформації, застосування фінансових знань є необхідними елементами будь-якого напрямку діяльності людини. Тому освіта має перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, де учнівська молодь здобуватиме навички самостійного оволодіння знаннями з економіки протягом життя та застосовування їх у практичній діяльності.

Фінансова грамотність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для ухвалення рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, накопичення коштів на майбутні цілі тощо.

Фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, здатні підвищувати добробут завдяки розподілу наявних грошових ресурсів і плануванню майбутніх витрат.

Аналіз досліджень. Як показує аналіз наукової літератури, окремих досліджень щодо фінансового виховання, яке спрямоване на формування соціально та економічно активної особистості в сучасних умовах господарювання, немає. Більшість наукових праць присвячено економічному вихованню молоді. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України у своїх наукових роботах розглядали Р. Бонд, О. Блискавка, Т. Кізима, А. Климчук, Б. Приходько й ін. У дослідженні з'ясовано, що причина полягає у відсутності достатньої кількості сучасної педагогічної літератури, присвяченої цьому питанню, належної підготовки вчителів до реалізації даної методики та низькому рівні мотивації педагогів до застосування інноваційних технологій навчання.

Особлива роль у формуванні зазначених вище якостей особистості належить закладам загальної середньої освіти. Науковцями доведено, що чим

раніше здобувач освіти долучається до сучасних фінансових відносин, тим легше йому в майбутньому адаптуватися до реалій сучасного фінансового життя. Отже, у проекті нового Державного освітнього стандарту: а) наведено перелік ключових компетенцій, необхідних людині для життя, до яких включено підприємницьку і фінансову; б) рекомендовано в закладах загальної середньої освіти й інших типах середніх навчальних закладів активне впровадження навчальних дисциплін економічного та фінансового змісту.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан фінансового виховання як основи формування економічної компетентності особистості.

Для досягнення поставленої мети застосовано такі **методи дослідження**: аналіз нормативних документів, узагальнення наведених у них вимог до навчання здобувачів освіти в гімназіях і ліцеях; моделювання авторських програм спекурсів для підвищення фінансової грамотності учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на спрямованість політики нашої держави на європейську інтеграцію, знання в галузі фінансів із кожним днем стають усе більше затребуваними. Маються на увазі не формальні, а практичні знання, які необхідні будь-якій людині, що проживає в цивілізованій країні. Потреби й можливості в усіх різні, але шлях один – освоєння науки «Економіка», який є важливим і має бути своєчасним.

Світовою практикою господарського і культурного розвитку встановлено, що серед усіх можливих інвестицій найнадійнішими є інвестиції в людський капітал, від якості якого залежить майбутнє цивілізації (Приходько, 2014).

Фінансове виховання, з одного боку, є самостійним типом виховання, необхідним для життя в певних умовах, а з іншого – компонент, частина загального виховання людини. Вихована людина характеризується своєю поведінкою, вчинками, ставленням до інших людей, що визначається рівнем її культури. Так само в економіці, лише з тією різницею, що поведінка людей багато в чому зале-

жить від економічних законів і підкоряється їм. Тому незнання законів призводить до нерозумних з погляду економіки вчинків. Те, як люди «поводяться» в економіці, які «економічні вчинки» здійснюють, простежується в кінцевих результатах їхньої діяльності, досягненні (або недосягненні) поставленої ними мети (Приходько, 2014).

Головне, що відрізняє економічно та фінансово виховану людину, – це здійснення нею грамотних і раціональних «економічних вчинків», результат яких (купівля, продаж, сплата податків, інвестування тощо) позитивно впливає на стосунки з іншими учасниками ринкової економіки й економічні процеси загалом. Здавалося б, керуючись економічними принципами, людина здійснює вибір у власних інтересах, однак водночас спонукає інших людей діяти розумно, інакше вони не досягнуть своєї мети і не матимуть вигоди.

Проект «Фінансова грамотність» розпочався 2010 р. з ініціативи USAID / FINREP II (Програма розвитку фінансового сектора). Партнерами проекту є Національний банк України (далі – НБУ), Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Незалежна асоціація банків України, Асоціація українських банків, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національна мережа фінансової просвіти та Університет банківської справи НБУ.

Отже, метою запропонованого учням профільної школи курсу «Фінансова грамотність» є ознайомлення здобувачів освіти із сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвиток вміння власного фінансового планування на майбутнє.

До завдань, які реалізуються під час формування фінансової грамотності, належать такі:

- засвоєння фундаментальних знань про фінансове життя суспільства;
- формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності тощо;
- сприяння розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг, платника податків, тощо;
- підтримка цікавості до вивчення предметів економічного спрямування;
- формування фінансової культури;
- розуміння ролі фінансових установ в економіці;
- уміння знаходити інформацію про конкретні види фінансових послуг, що надаються різними фінансовими установами;
- уміння визначати доцільність користування тими чи іншими фінансовими послугами;

– навички оцінки переваг та недоліків різних фінансових продуктів.

Навчальні програми для 5–9 класів («Родинні фінанси» для 5 класів, «Фінансово-грамотний споживач» для 6 класів, «Фінансова культура» для 7 класів, «Прикладні фінанси» для 8 класів та «Економіка і фінанси» для 9 класів) схвалені до використання в закладах загальної середньої освіти.

За словами організаторів, проект «Фінансова грамотність» і далі буде розширюватись. Так, курс «Фінансова грамотність» для 10-х класів планують упровадити в програму всіх шкіл до 2019 р., а також популяризувати фінансові знання серед молодших здобувачів освіти, батьків, учителів та людей старшого віку. Від уряду та парламенту очікують затвердження Стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення України, проект якої розроблено Університетом банківської справи. Навчання має спрямовуватися не тільки на розширення обсягу знань із предмета, його структурування, інтегрування, узагальнення, а також на постійне перетворення набутого кожним учнем суб'єктного досвіду.

Наскрізна лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння здобувачами освіти практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо) (Бонд та ін., 2010: 11). Ця наскрізна лінія пов'язана з розв'язанням практичних завдань щодо планування господарської діяльності та реальної оцінки власних можливостей, складання сімейного бюджету, виховання економного ставлення до природних ресурсів. Вона реалізується під час вивчення відсоткових обчислень, рівнянь та функцій (Бонд та ін., 2010: 13).

Наприклад, сім'я, що складається з п'яти осіб, мала впродовж року такі доходи: заробітна плата за основним місцем роботи – 60 000 грн; заробітна плата за сумісництвом – 20 000 грн; винагорода за професійні послуги – 15 000 грн; державна пенсія – 12 000 грн; накопичена приватна пенсія – 500 грн; доходи від підсобного господарства – 11 000 грн; стипендія – 8 000 грн; авторські гонорари – 8 000 грн; доходи від інвестицій на ринку цінних паперів – 5 200 грн; проценти за депозитом – 1 200 грн; доходи від здачі в оренду майна – 15 000 грн; спадщина – 80 000 грн; подарунки – 5 000 грн.

Завдання: розподіліть доходи сім'ї на постійні й одноразові; визначте обсяги та питому вагу кожної категорії в загальних доходах сім'ї.

Навчальна стратегія курсу може реалізовуватися також через дистанційну (або очно-дистанційну) форму навчання шляхом надання інтернет-консультацій, виконання індивідуальних практичних завдань; самостійного вивчення слухачами навчального матеріалу, рекомендованого учителям спецкурсу.

Завдання для самостійної роботи треба орієнтувати на збирання й опрацювання матеріалів про розвиток системи фінансової освіти; створення власних розроблень конспектів уроків із курсу «Фінансова грамотність»; розроблення презентацій власних проєктів; розв'язування тестових завдань тощо. Усі ці матеріали об'єднуються в методичний порадище вчителя предмета «Фінансова грамотність в гімназії та ліцеї».

Для презентації конспектів уроків рекомендуємо використати панорамний урок – своєрідний панорамний огляд системи уроків курсу, в якому беруть участь декілька педагогів, які взаємно доповнюють один одного, визначають найбільш ефективні методи та прийоми роботи з учнями. Можливі такі варіанти тематики цих уроків: «Споживач – «король» ринку», «Що таке фінансова поведінка людини», «Фінансова поведінка у світі літературних героїв», «Меценатство і благодійність».

З урахуванням кращого міжнародного досвіду реалізацію цих завдань можна забезпечити одним із двох запропонованих нижче способів. Створення незалежного інституту фінансової освіти й інформування – Центру фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг, який би ініціював проведення досліджень у галузі фінансової грамотності, формував єдину політику, об'єднуючи та координуючи різнопланові ініціативи, брав участь у розробленні нових інструментів підвищення фінансової грамотності, захисту прав споживачів фінансових послуг, отже, сприяв би підвищенню довіри не лише до банківських установ, а й до всієї фінансової системи (Кізіма, 2012).

Варто зазначити, що основними завданнями такого Центру мають стати такі:

- зростання компетенції громадян у сфері управління власними фінансами (розуміння фінансової термінології, володіння актуальною інформацією, відповідальна фінансова поведінка, здатність до виважених фінансових рішень);
- розширення масштабів використання населенням різноманітних фінансових інструментів;
- зміцнення фінансової захищеності громадян як споживачів фінансових послуг;
- підвищення довіри до банківської системи та фінансових інститутів.

Велику роль у формуванні економічної компетентності молодого покоління відіграє методика навчання економіки. Аналіз публікацій, присвячених змістовому наповненню процесу навчання предметів економічного циклу, результат анкетування вчителів економіки як наш власний науковий доробок показали, що здебільшого в гімназії та ліцеї епізодично використовують інноваційну навчальну діяльність у процесі вивчення предметів економічного спрямування. Забезпечення високої якості економічних знань молодого покоління залежить від вдалих освітніх перетворень. Тому приділяється більше уваги інноваційним технологіям.

Організаційна трансформація шкільної системи освіти в нових умовах потребує якісної методичної грамотності вчителя-предметника. Проте наявна гостра потреба учителя в навчально-методичному супроводі його діяльності, який відповідав би найсучаснішим вимогам світового європейського освітнього простору. Розкриття інноваційного потенціалу педагогічних технологій можливе за умови глибокого та вільного володіння методикою навчання. Ми розглядаємо сучасні педагогічні технології як елемент формування економічної культури та фінансової грамотності, реалізації економічних знань учнів гімназії та ліцею (Покась, 2012).

Дослідження вітчизняних науковців (наприклад, Р. Бонда, Л. Покась) підтверджують думку, що інтерактивні методики навчання мають великі можливості для реалізації завдань реформування змісту шкільної економічної освіти в гімназії та ліцеї.

У «Концепції профільного навчання в старшій загальноосвітній школі», Законі України «Про загальну середню освіту», постанові Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі як профільної. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб здобувачів освіти, для формування в них орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у створенні власної освітньої траєкторії.

Виходячи з того, що світовий процес переходу до інформаційного суспільства вимагає від сучасної освіти орієнтування на розвиваючі технології, що формують в учнів готовність опе-

рувати інформацією, швидко вирішувати, використовуючи засвоєнні знання, навички й уміння, для розв'язання практичних завдань. Традиційна модель освіти стала неефективною, бо нове покоління «цифрових дітей» сприймає освіту інакше. Учитель перестав бути основним джерелом інформації, учні інформаційно перевантажені. Ефективним рішенням є активні педагогічні технології навчання з використанням інтернет-сервісів та віртуальних класів (наприклад, Classroom) тощо.

У процесі навчання економіки й економічної географії в учнів має сформуватися свідомий вибір, чітка позиція щодо особистісної профорієнтації. Досягти високого рівня можна через запровадження в шкільній освітній процес педагогічних технологій, спрямованих на задоволення потреб та досягнення цілей учасників освітнього процесу. Як показує практика, педагогічні технології є ефективним сучасним засобом формування економічної компетентності (зокрема, особисті компетентії) учнівської молоді (Покась, 2012).

У профільній школі для вивчення предметів економічного спрямування доцільно використовувати дистанційні курси, які: стимулюють випускників здобувати економічні знання самостійно; показують, як це потрібно робити; навчають, як водночас треба думати і чому саме так; гарантують успішне навчання, тому учні відчують задоволення від процесу пізнання економіки, бажання спробувати свої сили в більш складній ситуації; надають можливості для самореалізації; привчають до з'ясування сутності завдання.

Науково-дослідну роботу проводили в загальноосвітніх навчальних закладах різних типів (м. Київ). Практика показує, що ефективними інноваціями формування економічної культури в учнів в умовах профільного навчання є проектні технології, інтерактивні методи «Ажурна пилка», «Акваріум», групова навчальна діяльність, технологія «Веб-квест», «Перевернутий клас» тощо. Наші педагогічні дослідження показали, що інноваційні форми організації навчання (педагогічні технології) на основі компетентісно орієнтованого підходу спроможні допомогти вчителю доступно викласти складний навчальний матеріал.

З огляду на інноваційні педагогічні технології навчання зауважимо, що в основу навчальної діяльності учнів покладена групова форма, яка, на нашу думку, має низку значних переваг:

- 1) за той самий проміжок часу обсяг виконаної роботи набагато більший;
- 2) висока результативність у засвоєнні знань і формуванні вмінь;
- 3) формується вміння співпрацювати;

4) формуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми;

5) розвивається навчальна діяльність (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль) (Покась, 2005).

Практика власного досвіду показує, що групова навчальна діяльність підвищує ефективність освітнього шкільного процесу, створюючи умови, за яких учень розкриває свою творчу індивідуальність, тому що стає суб'єктом навчання, сприяє організації більш ритмічної діяльності кожного учня.

Наш педагогічний експеримент показав, що запровадження в освітній процес педагогічних технологій навчання для здобуття економічних знань і формування фінансової грамотності дозволить вирішити низку першочергових завдань, представлених у державних документах, а саме:

– розширити освітні можливості учнів завдяки збільшенню доступності та гнучкості освіти, урахування їхніх індивідуальних освітніх потреб, а також темпу і ритму освоєння навчального матеріалу;

– стимулювати формування суб'єктної позиції учня: підвищення його мотивації, самостійності, соціальної активності, зокрема в освоєнні навчального матеріалу, рефлексії та самоаналізу, отже, підвищення ефективності освітнього процесу загалом;

– трансформувати стиль педагога: перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії з учнями, сприяти структуруванню учнями власних знань;

– персоналізувати освітній процес: учень самостійно визначає свої навчальні цілі, способи їх досягнення, враховуючи свої освітні потреби, інтереси та здібності, учитель же є помічником учня.

Профільне навчання з використанням педагогічних технологій можна розглядати як сучасну компетентнісну парадигму. Дана модель навчання дозволяє задовольнити потреби всіх здобувачів освіти, унеможлиблює втрату навчальної інформації учнями, вивільняє час для активного практичного опрацювання конкретних умінь у процесі традиційних уроків, також передбачає різні форми організації занять, серед яких консультації через вебкамери, електронною поштою та ін. Отже, навчання учня в профільній школі може стати цікавим, сучасним, корисним і результативним, тобто якіснішим.

Як бачимо з вищезазначеного, сучасна молодь має можливості здобути економічні знання з використанням педагогічних навчальних інновацій, стати конкурентоспроможною на європейському ринку праці.

Такий підхід до вирішення проблеми ще раз підтверджує позитивні сторони новоствореного навчального середовища для учнів профільної школи.

Висновки. Отже, фінансове виховання й економічна культура загалом здобувачів освіти – це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування фінансової грамотності й економічної сві-

домості здобувачів освіти. У процесі її здійснення здобувачі освіти засвоюють суму понять і уявлень про фінансову сферу, про чинні фінансові механізми. Основною складовою частиною фінансового виховання є фінансова грамотність. Надалі плануємо дослідити готовність учнів до здобуття економічної освіти крізь призму педагогічних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. *Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку*. URL: <http://ua.for-ua.com/economics/.../131317.html>.
2. Бонд Р., Куценко О., Лозицька Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf.
3. Покась Л. Групова діяльність на нестандартних уроках з фізичної географії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8360>.
4. Кізіма Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. № 2. С. 64–71.
5. Покась Л. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8265>.
6. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 2(216). С. 11–16.

REFERENCES

1. Bly'skavka O., Zelenczova A. Finansova gramotnist' naseleण्या ta rozvy'tok nacional'noyi ekonomiky'. *Informacijno-anality'chnyj portal Ukrayins'kogo agentstva finansovogo rozvy'tku*. URL: <http://ua.for-ua.com/economics/.../131317.html>.
2. Bond R., Kutsenko O., Lozytska N. (2010) Finansova hramotnist' ta obiznanist' v Ukrayini: fakty ta vysnovky. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf.
3. Pokas L. (2005). Hrupova diyal'nist' na nestandartnykh urokakh z fizychnoyi heohrafiyi. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8360>.
4. Kizyma T. Finansova hramotnist' naseleण्या: zarubizhnyy dosvid i vitchyznyani realiyi. *Visnyk TNEU*. 2012. № 2. S. 64–71.
5. Pokas L. (2012) Shlyakhy formuvannya kompetentsiy u starshoklasnykiv na urokakh heohrafiyi. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8265>.
6. Prykhod'ko B. Stratehichni napryamy pidvyschennya rivnya finansovoyi hramotnosti naseleण्या Ukrayiny. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny*. 2014. № 2(216). S. 11–16.